

dr. sc. Ivo Grbin, dipl. iur.

Prijeboj (kompenzacija)

Govori se o prijeboju kao jednom od načina prestanka obveza. Do prijeboja može doći ako su određene osobe istovremeno strane dvaju ili više međusobnih obveznih odnosa time da se svaka od njih u nekim od tih odnosa pojavljuje kao vjerovnik, a u nekim kao dužnik. Iako nisu ispunjene, obveze utrnjuju kompenzacijom kroz međusobno obračunavanje potraživanja koje dužnik ima prema vjerovniku s vjerovnikovim potraživanjem prema dužniku.

Nakon osvrta na pojam prijeboja, ukazuje na to da do prijeboja može doći na razne načine: razlikujemo jednostranu, ugovornu, zakonsku i sudsku kompenzaciju. Posebna pažnja posvećena je jednostranoj kompenzaciji koja se u praksi najčešće susreće, a inače je regulirana u čl. 336. do 343. Zakona o obveznim odnosima ("Narodne novine", br. 53/91, 73/91, 3/94, 7/96 i 112/99 – dalje: ZOO). Obrađuje se sudska kompenzacija pri čemu je težište stavljeno na razne oblike prijeboja u parničnom postupku.

I. POJAM

Dešava se ponekad da su određene osobe istovremeno strane dvaju ili više međusobnih obveznih odnosa, te da se svaka od njih u nekim od tih odnosa pojavljuje kao vjerovnik, a u nekima kao dužnik. Ta okolnost ne mora sama po sebi imati nikakvih posebnih pravnih posljedica, jer se svaki od tih obveznih odnosa može razriješiti neovisno od ostalih, kao da oni i ne postoje. Nema, dakle, zapreke tome da sve te obveze prestanu npr. ispunjenjem u smislu odredaba člana 296. i sl. ZOO. Činjenica, međutim, da se iste osobe pojavljuju u nekim od međusobnih obveznih odnosa u svojstvu vjerovnika, a u nekima od njih u svojstvu dužnika, pruža mogućnost da neke ili sve te obveze prestanu iako nisu ispunjene. Do utrnuća tih obveza može, naime, doći ako su ostvarene određene pretpostavke, i prijebojem (kompenzacijom) tj. kroz međusobno obračunavanje potraživanja koje dužnik ima prema vjerovniku s vjerovnikovim potraživanjem prema dužniku¹. Stranu koja vrši prebijanje zovemo kompenzant, a onu s kojom se ono vrši kompenzat. Ako su oba potraživanja koja su predmet prijeboja jednaka, kompenzacija dovodi do njihovog prestanka, a ako to nisu, manje potraživanje utrnjuje dok se veće samo smanjuje za iznos tog manjeg potraživanja, što znači da tada dolazi do djelomične kompenzacije, jer će vjerovnik većeg potraživanja i dalje imati pravo tražiti njegovo namirenje, dakako u dijelu u kojem ono nije prestalo prijebojem.

Prednosti prijeboja kao načina prestanka obveza su očite. Umjesto da se dvije ili više obveza ispune, one utrnjuju na mnogo jednostavniji, brži i jeftiniji način.

¹ O tome V. Gorenc, Zakon o obveznim odnosima s komentarom, str. 459 i dr.; Petrović, Prestanak obaveza – prijeboj (kompenzacija), "Naša zakonitost", broj 9-10/88, str. 1109; te Vizner, Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, 2. knjiga, str. 1235. i sl.

Pored toga, kompenzacija onemogućava insolventnom vjerovniku da s jedne strane namiri svoje potraživanje prema dužniku, a da s druge strane izbjegne ispunjenje svoje obveze prema toj istoj osobi. Kao nedostatak kompenzacije ističe se² da, kad se radi o prijeboju nejednakih potraživanja, vjerovnik većeg potraživanja se samo djelomično namiruje i u situaciji u kojoj ne bi bio dužan primiti djelomično ispunjene obveze. Analiziramo li, međutim, odredbe člana 310. ZOO koje reguliraju djelomično ispunjenje, uvjerit ćemo se da navedeni nedostatak prijeboja može u praksi zaista rijetko doći do izražaja. Prema tom propisu vjerovnik nije, naime, dužan primiti djelomično ispunjenje osim ako priroda obveze drugačije ne nalaže, ali se to ne odnosi na novčane obveze, koje su daleko najčešći objekt prijeboja, jer je vjerovnik dužan primiti i djelomično ispunjenje takve obveze, osim ako ima poseban interes da ga odbije.

II. NAČINI PRIJEBOJA

Do prijeboja može doći voljom jedne ili obje stranke, po sili zakona ili na osnovu sudske odluke, pa s obzirom na to razlikujemo: jednostranu, ugovornu, zakonsku i sudsku kompenzaciju³. Međutim, valja naglasiti da, bez obzira na to kako je do nje došlo, kompenzacija dovodi uvijek do prestanka obveza.

1. Jednostrana kompenzacija

Taj način prijeboja uređen je u ZOO i to odredbama njegovih članova 336. do 343. Da bi do njega došlo, potrebno je da se ispune izvjesne pretpostavke i to:

a) Potraživanja koja se prebijaju moraju u pravilu biti **uzajamna** tj. vjerovnik iz jednog obveznog odnosa mora u drugom biti dužnik, i obratno, dužnik iz prvog obveznog odnosa mora u drugom imati svojstvo vjerovnika. Navedeno pravilo trpi međutim slijedeće izuzetke:

- Jamac može izvršiti prijeboj dužnikove obveze prema vjerovniku s dužnikovim potraživanjem od vjerovnika (član 338. stav 2. ZOO). To pravo jamca temelji se na odredbama člana 1009. st. 1. i 2. ZOO koje propisuju da jamac može istaći protiv vjerovnikova zahtjeva sve prigovore glavnog dužnika (isključujući čisto osobne dužnikove prigovore), pa i onaj prijeboja, time da eventualno dužnikovo odricanje od tih prigovora nema učinak prema jamcu. S druge strane, dužnik ne može izvršiti prijeboj onoga što duguje vjerovniku s onim što vjerovnik duguje njegovom jamcu (član 338. stav 1. ZOO). Tu je zakonodavac striktno poštivao pravilo o potrebi da potraživanja koja se kompenziraju moraju biti uzajamna.

- U slučajevima navedenim u članu 340. ZOO, kad dođe do ustupanja potraživanja, cedentus može s tim potraživanjem prebiti i određena svoja potraživanja koja ima prema cedentu, a ne cesionaru. Tako će npr. dužnik moći prebiti i cesionaru ona svoja potraživanja koja je do obavijesti o ustupanju mogao prebiti cedentu (član

² V. Cigoj, Komentar obligacionih razmerij, II knjiga, str. 1098

³ Tako i Gorenc, op.cit.str. 461. i sl. te Vizner, op.cit.str. 1239. Ima, međutim, autora koji ne usvajaju u cijelosti navedenu podjelu osnova nastanka prijeboja, već jednostranu kompenzaciju razmatraju kao podvrstu zakonske, tako Petrović, op. cit.str. 1111. i sl.

340. stav 1. ZOO). Doći će, dakle, do kompenzacije ustupljenog potraživanja s potraživanjem koje cessus ima prema cedentu, a ne prema cesionaru. Zaštiti cessusa služi i odredba člana 340. stav 2. ZOO koja propisuje, da on može cedentu prebiti i ona svoja potraživanja od cesionara koja je stekao prije obavijesti o ustupanju, a čiji rok za ispunjenje nije bio dospio u času kad je obaviješten o ustupanju, ali samo ako taj rok pada prije roka za ispunjenje ustupljenog potraživanja ili u isto vrijeme. Ako je pak ustupljeno potraživanje upisano u javne knjige, dužnik može izvršiti prijeboj cesionaru samo ako je njegovo potraživanje upisano kod ustupljenog potraživanja ili ako je cesionar obaviješten prilikom ustupanja o postojanju tog potraživanja (član 340. stav 4. ZOO). To pravilo uneseno je u zakon radi zaštite savjesnog cesionara koji se pouzdao u javne knjige⁴. Sigurnosti cesionara služi i odredba člana 340. stav 3. ZOO propisujući da dužnik koji je bez rezerve izjavio cesionaru da pristaje na ustupanje, ne može mu više prebiti nikakvo svoje potraživanje od cedenta. Da bi mogao zadržati položaj kakav bi imao da i nije došlo do cesije, dužnik se mora korektno odnositi prema cesionaru, a tako se on ne bi ponašao kad bi najprije ovome izrazio svoj pristanak na ustupanje, a onda nakon toga pokušao s ustupljenim potraživanjem prebiti neko svoje potraživanje koje ima prema cedentu. U vezi s time valja naglasiti da cessusova izjava koju on može dati u smislu odredbe člana 340. stav 3. ZOO nije pretpostavka za valjanost cesije, jer se za to ne traži pristanak dužnika, već je ona značajna samo kad je u pitanju mogućnost prijeboja njegovih potraživanja od cedenta s ustupljenim potraživanjem.

- Kad se radi o pasivnoj solidarnosti, solidarni dužnik može potraživanje svojeg sudužnika prema vjerovniku prebiti s vjerovnikovim, ali samo za onoliko koliko iznosi dio duga tog dužnika u solidarnoj obvezi (član 415. stav 2. ZOO).

- Kod aktivne solidarnosti dužnik može izvršiti prijeboj svoje obveze i s potraživanjem koje ima, ne prema vjerovniku koji mu zahtijeva ispunjenje, već prema nekom drugom od vjerovnika, ali samo do visine dijela solidarnog potraživanja koje pripada tom vjerovniku (član 427. stav 2. ZOO).

b) Potraživanja koja se prebijaju moraju biti **istorodna** tj. oba moraju glasiti na novac ili druge zamjenjive stvari istog roda i iste kakvoće (član 336. ZOO). Kad se radi o novčanim potraživanjima, u pravnoj je teoriji sporno da li su istorodna potraživanja koja glase na različite valute (npr. jedno je izraženo u kunama, a drugo u dolarima). Neki smatraju⁵ da se i takva novčana potraživanja mogu prebiti, dok su drugi⁶ suprotnog mišljenja. Čini se da se i sudska praksa⁷ priklonila ovom drugom stajalištu.

Okolnost da potraživanja ne potječu iz iste pravne osnove ne čini ih raznorodnim⁸. Nema zato zapreke kompenzaciji npr. dvaju novčanih potraživanja od kojih jedno proizlazi iz zajamske pogodbe, a drugo iz osnova naknade štete⁹.

⁴ O prijeboju s ustupljenim potraživanjem v. поближе Cigoj, Komentar, str. 1109. i sl. te Gorenc, op.cit.str. 465. i sl.

⁵ Tako npr. Cigoj, Komentar, str. 1100, te Vizner, op. cit. str. 1237. i sl.

⁶ Tako npr. Eraković, Kompenzacijska izjava i prigovor radi prebijanja, str. 436. i sl.

⁷ V. npr. presudu VPS u Zagrebu od 8. II 1973. broj SL-1609/72 – I. 1982/73.

⁸ Tako i Vizner, op. cit. str. 1237.

⁹ VS, Rev-1063/83 od 12. I. 1984. – PSP 25/76.

Hrvatsko pravo, za razliku od nekih drugih, ne propisuje da potraživanja koja su objekt prijeboja moraju biti likvidna, tj. da su nesporna kako u pogledu osnova tako i u pogledu njihove visine. Potraživanja trebaju dakle biti “čista”, “jasna” da bi se smatrala likvidnima¹⁰.

c) Potraživanja koja se prebijaju moraju biti **dospjela**. Dospjelim smatramo ono potraživanje čije ispunjenje vjerovnik već može zahtijevati od dužnika¹¹. Zakon (član 336. ZOO) traži da oba potraživanja koja se prebijaju budu dospjela. Zahtjev da potraživanje one strane koja vrši prijeboj bude dospjelo svakako je opravdan, jer vjerovnik ne može tražiti niti ispunjenje prije dospijeća, pa nema razloga dozvoliti mu da prijebojem ostvari ono što ne bi mogao zahtjevom za ispunjenje. Čini nam se, međutim, da je drugačija situacija kad se radi o dospjelosti potraživanja one strane prema kojoj se vrši prijeboj. Zašto se traži da i to potraživanje bude dospjelo? Prijeboj je surogat ispunjenja obveze, on ga zamjenjuje, pa bi u vezi s tim institutom trebalo primijeniti pravila koja vrijede za ispunjenje. A kakva su to pravila? Ona su takva da, bar kad se radi o obvezama najinteresantnijim za problematiku kompenzacije tj. o novčanim obvezama, dopuštaju dužniku ispunjenje i prije roka (član 398. ZOO)¹². Kad je već dužnik ovlašten ispuniti obvezu prije njenog dospijeća, ne vidimo pravog razloga da mu se zabranjuje da ishodi prestanak te obveze i prijebojem svog dospjelog potraživanja s nedospjelim vjerovnikovim potraživanjem. Postojeće zakonsko rješenje dovodi takvog dužnika u situaciju da, ili sačeka da njegova obveza dospije pa da tek onda izvrši prijeboj, ili pak da ispuni svoju nedospjelu obvezu¹³ i da neovisno o tome traži ispunjenje svog dospjelog potraživanja. Dakle, umjesto da se ispunjenje obveze izbjegne (potpuno ili djelomično, već prema tome da li su potraživanja koja se prebijaju jednaka ili su njihove visine različite), dolazi do dva ispunjenja.

d) Potraživanja moraju biti podobna za prijeboj. U nekim je slučajevima, naime, kompenzacija zakonom¹⁴ isključena, mada su inače ispunjene sve pretpostavke za nju. Razlozi za nedopustivost prijeboja nisu u svim slučajevima isti.

Do prijeboja ne može doći kad se radi o:

- Potraživanju koje se ne može zaplijeniti (član 341. točka 1. ZOO). U pitanju su potraživanja koja ne mogu biti predmet ovrhe. Koja su to potraživanja regulirano je u Ovršnom zakonu (“Narodne novine”, br. 57/96 i 29/99 – dalje: OZ), time da su u njegovom članu 148. navedena potraživanja koja su izuzeta od ovrhe, a u članu 149. ona u odnosu na koje je ovrha ograničena. Prijeboj u ovom slučaju nije dopušten da bi se vjerovnik zaštitio od eventualnog ekonomskog uništenja i očuvala njegova materijalna i socijalna sigurnost¹⁵. Vjerovnik takvog potraživanja bi se naime prijebojem stavio u istu situaciju u koju dolazi ovrhom, pa je razumljivo da mu je i u

¹⁰ Komparativno o likvidnosti kao pretpostavci kompenzacije, v. Cigoj, Komentar, str. 1101. i sl. O likvidnosti v. i Petrović, op. cit. str. 1112, te Vizner, op. cit. str. 1238.

¹¹ V. Cigoj, Teorija obligacij, str. 281.

¹² Postoje slučajevi u kojima dužnik i kad se ne radi o novčanim obvezama ima pravo na ispunjenje prije roka – v. čl. 315. ZOO.

¹³ Valja, naime, imati na umu da dužnik može iz različitih razloga biti izrazito zainteresiran da njegova obveza, pogotovo ona novčana, prestane prije dospjelosti.

¹⁴ U teoriji se zastupa stajalište (tako npr. Cigoj, Komentar, str. 1111); da stranke mogu valjano i sporazumom isključiti mogućnost prijeboja određenih potraživanja.

¹⁵ U tom smislu i Gorenc, op. cit. str. 467.

vezi s kompenzacijom pružena ona zaštita koju bi uživao da se protiv njega vodi ovršni postupak.

- Potraživanju stvari ili vrijednosti stvari koje su dužniku bile dane na čuvanje ili na posudbu, ili koje je dužnik uzeo bespravno ili ih bespravno zadržao (član 341. točka 2. ZOO). Ugovori o čuvanju i posudbi temelje se na odnosu povjerenja. Stvar se daje na čuvanje ili se posuđuje u očekivanju da će u određeno vrijeme biti vraćena, pa se zato onaj kome je stvar predana treba ponašati u skladu s tim očekivanjem. Kad bi mu se, međutim, dozvolilo da, umjesto da je vrati, stvar zadrži za sebe pozivom na to da i on ima istorodno potraživanje prema onome tko mu je stvar predao, mogućnost osujećenja svrhe radi koje se sklapa ugovor o ostavi odnosno posudbi bila bi znatno uvećana. S druge strane, tolerirati prijeboj kad su u pitanju stvari bespravno uzete ili bespravno zadržane značilo bi na izvjestan način pružanje zaštite protupravnom ponašanju dužnika. To bi također moglo predstavljati i poticaj vjerovnicima da svoja potraživanja ne namiruju na neki od zakonom priznatih načina, već da posežu za imovinom svojih dužnika te da i sami, sada u svojstvu dužnika, vraćanje te imovine otklone korištenjem instituta kompenzacije¹⁶.

- Potraživanju nastalom namjernim uzrokovanjem štete (član 341. točka 3. ZOO). Tim se pravilom želi otkloniti mogućnost da vjerovnik koji ne može doći do namirenja svog potraživanja, nanese dužniku namjerno štetu, postane tako njegov dužnik, ishodi prijeboj potraživanja i na taj način dovede do njihovog prestanka¹⁷. U literaturi¹⁸ se također ističe da bi prijeboj pod navedenim okolnostima bio protivan moralu.

- Potraživanju naknade štete nanesene oštećenjem zdravlja ili uzrokovanjem smrti (član 341. točka 4. ZOO). Šteta je tu nanesena na takvim ljudskim dobrima, čija zaštita po shvaćanju zakonodavca opravdava vjerovnikov zahtjev da mu se potraživanje namiri, iako i on sam dužniku mora namiriti njegovo potraživanje. Pored toga valja imati na umu da oštećenje zdravlja i uzrokovanje smrti najčešće rađaju takvom materijalnom štetom od čije naknade zavisi vjerovnikova egzistencija¹⁹. Nije stoga čudno što su potraživanja naknade takve štete u hrvatskom pravu²⁰ izuzeta od ovrhe, spadaju dakle među potraživanja “koja se ne mogu zaplijeniti” pa bi prijeboj u odnosu na njih bio u smislu odredbe člana 341. točka 1. ZOO zabranjen i onda kad ta zabrana ne bi bila posebno navedena u članu 341. točka 4. ZOO.

- Potraživanju koje potječe iz zakonske obveze uzdržavanja (član 341. točka 5. ZOO). U smislu propisa koji reguliraju obiteljske odnose²¹ ta obveza u pravilu postoji samo prema osobama kojima je alimentacija zaista potrebna. Kad bi davalac uzdržavanja alimentaciono potraživanje primaoca uzdržavanja mogao kompenzirati s nekim svojim potraživanjem prema njemu, egzistencija primaoca uzdržavanja bila bi ugrožena. Međutim, s obzirom na to da su i potraživanja na ime zakonskog

¹⁶ V. Cigoj, Komentar, str. 1111; te Petrović, op. cit. str. 1117.

¹⁷ V. Cigoj, Komentar, str. 1111. i sl., te Gorenc, op. cit. str. 467.

¹⁸ Tako Petrović, op. cit. str. 1117., te Vizner, op. cit. str. 1251. i sl.

¹⁹ Takva šteta je npr. ona koja nastaje zbog gubitka uzdržavanja u slučaju smrti davaoca uzdržavanja odnosno zbog gubitka zarade u slučaju tjelesne povrede ili narušenja zdravlja – v. čl. 193-195. ZOO

²⁰ Čl. 148. toč. 1. OZ.

²¹ V. čl. 210. do 230. Obiteljskog zakona (“Narodne novine”, broj 162/98).

uzdržavanja izuzeta od ovrhe²², dakle “nezaplijenjiva”, s njim se već i prema članu 341. točka 1. ZOO ne može vršiti prijeboj, to se odredba člana 342. točka 5. ZOO u ovom trenutku čini suvišnom. Inače, po shvaćanju sudske prakse²³ među potraživanja koja potječu iz zakonske obveze uzdržavanja ne spada potraživanje osobe, koja je primila troškove nečijeg uzdržavanja, prema onome koji je po takvom bio dužan dovesti ta uzdržavanja. Zato se prijeboj može izvršiti i s takvim potraživanjem.

ZOO kaže²⁴ da u naprijed navedenim slučajevima potraživanje “ne može prestati prijebojem”. Tu zakonsku odredbu treba, smatramo, shvatiti tako da vjerovniku nekog od potraživanja iz člana 341. toč. 1-5. ZOO ne može dužnik staviti u prijeboj svoje potraživanje, ali da vjerovnik takvog zaštićenog potraživanja može izvršiti kompenzaciju tog potraživanja s potraživanjem koje dužnik ima prema njemu. Sa svojim dospjelim potraživanjem vjerovnik može, naime, raspolagati kako želi (može npr. u skladu s odredbom člana 344. stav 1. ZOO otpustiti dužniku dug), pa ne bi trebalo biti zapreke da ga i prebije s protupotraživanjem dužnika, jer mu član 341. ZOO pruža zaštitu u odnosu na dužnika, a ne čuva ga od njega samoga.

U zakonu je (član 204. ZOO) posebno uređeno pitanje prijeboja potraživanja naknade nematerijalne štete. Takvo potraživanje može biti predmet prijeboja, ali samo onda ako je priznato pravomoćnom odlukom ili pismenim sporazumom.

Prema odredbi članka 342. ZOO, dužnik ne može vršiti prijeboj ako je njegovo potraživanje dospjelo tek pošto je netko treći stavio zabranu na vjerovnikovo potraživanje prema njemu. Radi se o zabrani do koje dolazi u ovršnom postupku, npr. kod ovrhe na novčanom potraživanju ovršenika. Jedan od učinaka pljenidbe potraživanja (članak 152. OZ) je i taj da ovršenikovom dužniku²⁵ nije više dopušteno da to potraživanje namiri ovršeniku²⁶, jer bi u protivnom bilo onemogućeno ostvarenje svrhe zbog koje je pokrenut ovršni postupak. Naime, nakon pljenidbe potraživanja slijedit će njegov prijenos na osobu koja je pokrenula ovršni postupak (a koja se u tom postupku zove ovrhovoditelj) bilo radi naplate²⁷ bilo umjesto isplate²⁸, pa će ta osoba, a ne dotadašnji vjerovnik, naplatiti potraživanje. Budući da su pravne posljedice prijeboja iste kao i namirenja, član 342. ZOO onemogućava dužniku da prijebojem dovede do prestanka vjerovnikovog potraživanja na koje je netko treći već stavio zabranu. Međutim, mogućnost da dužnik izvrši kompenzaciju svog protupotraživanja s takvim vjerovnikovim potraživanjem isključena je samo onda, ako je njegovo protupotraživanje dospjelo nakon što je stavljena zabrana na vjerovnikovo potraživanje. Ako je dužnikovo protupotraživanje dospjelo prije tog momenta, nema zapreke prijeboju, što je posljedica pravnih učinaka izjave o prijeboju, o čemu će još biti riječi²⁹.

²² V. članak 148. točka 1. OZ

²³ VSRH, Rev 1794/92 od 18. 11. 1992. – IO 1/95-15.

²⁴ Članak 341.

²⁵ Pojam “ovršenikov dužnik” iz članka 152. OZ odgovara pojmu “dužnik” iz članka 342. ZOO.

²⁶ Pojam “ovršenik” iz članka 152. OZ odgovara pojmu “vjerovnik” iz članka 342. ZOO

²⁷ V. čl. 165. i sl. OZ.

²⁸ V. članak 171. OZ

²⁹ V. str. 7.

Pitanje prijeboja kad je jedno od potraživanja zastarjelo ZOO je posebno regulirao. Potraživanje³⁰ koje nije zastarjelo može se prebiti sa zastarjelim potraživanjem samo ako ono još nije bilo zastarjelo u času kad su se stekle pretpostavke za prijeboj (član 339. stav 1. ZOO). I navedena zakonska odredba izraz je pravila iz člana 337. stav 2. ZOO koje regulira pravne učinke izjave o prijeboju. Mogućnost prijeboja, kad su pretpostavke za njega nastale pošto je jedno od potraživanja zastarjelo, zavisi od ponašanja dužnika (član 339. stav 2. ZOO). On se može ne protiviti tome da se njegovo potraživanje koje nije zastarjelo kompenzira sa zastarjelim protupotraživanjem druge strane te će tada doći do prijeboja. Ako dužnik, međutim, istakne prigovor zastare, prijeboj neće nastati. Ovakvo zakonsko rješenje posljedica je odredaba člana 360. st. 1. i 3. ZOO koje propisuju da zastarom doduše prestaje pravo zahtijevati ispunjenje obveze, ali se sud ne može obazirati na zastaru ako se dužnik nije na nju pozvao.

e) Jedna strana mora drugoj dati **izjavu o prijeboju** (član 337. stav 1. ZOO). Po hrvatskom pravu, dakle, nije za nastanak prijeboja dovoljno da se je susrelo kompenzabilno potraživanje s isto takvim protupotraživanjem. Taj susret ne dovodi automatski do prijeboja³¹. Čak štoviše, usprkos postojanju potraživanja i protupotraživanja podobnih za kompenzaciju, do nje ne mora doći, jer ona zavisi o stranačkoj volji. U tom pogledu, međutim, ne mora postojati sporazum stranaka, već je neophodno ali i dovoljno da jedna strana izjavi drugoj da vrši prijeboj³². Zato se takva kompenzacija i naziva jednostranom. Za davanje izjave o prijeboju nije propisana nikakva posebna forma³³, a nakon što je takva izjava dana, doći će do prijeboja, dakako ako su se ispunile i ostale pretpostavke za to, neovisno o tome da li se druga strana slaže s time³⁴.

Među stranama čija potraživanja trebaju prestati prijebojem može postojati više kompenzabilnih obveza, pa je tada potrebno utvrditi koje su od njih kompenzirane. Zakon (član 343. ZOO) propisuje za takvu situaciju da se prijeboj vrši po pravilima koja vrijede za uračunavanje ispunjenja. Ta su pravila sadržana u čl. 312. i 313. ZOO, a dolaze do primjene onda kad kompenzacija ne dovodi do prestanka svih potraživanja one strane prema kojoj se vrši prijeboj. Iz spomenutih zakonskih odredaba slijedi da se kod prijeboja uračunavanje vrši na slijedeći način:

- u skladu sa sporazumom stranaka, ako on postoji;
- ako sporazum stranaka ne postoji, red uračunavanja može odrediti u izjavi o prijeboju strana koja vrši kompenzaciju;
- kad u izjavi o prijeboju nije određen red uračunavanja, prijebojem prestaju potraživanja redom kako je koje dospjelo za ispunjenje, a ako je više potraživanja

³⁰ U vezi s kompenzacijom najčešće se kaže da se prebijaju dva potraživanja, pri čemu se sudionici prijeboja promatraju kao vjerovnici. Ako se pak na njih gleda kao na dužnike, može se reći da se kompenziraju dva duga. Ali član 339. stav 1. ZOO govori, međutim, o prebijanju "duga" sa zastarjelim "potraživanjem", što nije najbolja formulacija, jer može stvarati nejasnoće.

³¹ V. Cigoj, Komentar, str. 1102. i dr.; Gorenc, op. cit. str. 462., Petrović, op. cit. str. 1113., te Vizner, op. cit. str. 1240. i VTSRH, Pž 1058/94 od 17. 1. 1995. – Zbirka 3/21

³² PSH, Pž 664/93 od 12. 10. 1993. – Zbirka 1/47

³³ VTSRH, Pž 3496/95 od 14. 5. 1996. – Zbirka 4/12.

³⁴ VPS Hrvatske, Pž-2208/86 od 17. 3. 1987.- PSP 34/209.

istovremeno dospjelo, prvo prestaju ona koja su najmanje osigurana, a kad su sva podjednako osigurana, prvo prestaju ona koja su dužniku na najvećem teretu;

- ako su u svemu naprijed rečenom potraživanja jednaka, prestaju redom kako su nastala, a ako su istodobno nastala, sva se potraživanja smanjuju razmjerno njihovim iznosima;

- ako se potraživanja sastoje od glavnice, kamata i troškova, prvo prestaje potraživanje troškova, zatim kamate i napokon glavnice.

Prijeboja doduše nema bez izjave o njemu, ali kad je ta izjava jednom data, ona djeluje *ex tunc* tj. smatra se da je prijeboj nastao onog časa kad su se ostvarile ostale pretpostavke za njegovo nastupanje (član 337. stav 2. ZOO). Posljedica toga je da se svi učinci prijeboja ocjenjuju s obzirom na navedeni moment. Npr. do toga momenta teku kamate na potraživanje koje je prestalo prijebojem³⁵. Pravilo o retroaktivnom djelovanju izjave o prijeboju došlo je do izražaja i u odredbama čl. 339. i 342. ZOO, o čemu je već bilo govora³⁶.

2. Ugovorna kompenzacija

U skladu s načelom slobode uređivanja obveznih odnosa (član 10. ZOO), stranke se mogu i sporazumjeti o prijeboju svojih međusobnih potraživanja. Tu ni jedna od stranaka nije prisiljena na kompenzaciju već do nje dolazi dobrovoljno (*compensatio voluntaria*), pa u pogledu nje nema onih ograničenja koja postoje kod jednostrane kompenzacije³⁷. Potraživanja moraju, što je posve razumljivo, biti uzajamna, ali nije potrebno niti da su istorodna niti dospjela, a nema zapreke prijeboju ni zastarjelih potraživanja. Učinci ugovornog prijeboja ne nastupaju od trenutka kad su se ostvarile pretpostavke za nj, već od časa koji stranke odrede u svom sporazumu (*pactum de compensando*), a ako u njemu nisu ništa o tome odredile, kompenzacija proizvodi učinke od momenta sklapanja sporazuma³⁸. Mogućnost takvog ugovornog prijeboja izričito predviđa članak 34. Zakona o trgovini ("Narodne novine", br. 11/96 i 75/99), te Odluka o obavljanju kompenzacijskih poslova s inozemstvom ("Narodne novine", br. 54/97). Prema tim propisima, naime, izvoz robe i usluga, odnosno uvoz robe i usluga mogu se naplatiti, odnosno platiti uvozom robe i usluga iz inozemstva u istoj vrijednosti.

3. Zakonska kompenzacija

Kod zakonske kompenzacije³⁹ do prestanka obveza dolazi čim su se susrela dva kompenzabilna potraživanja, dakle, bez bilo kakve aktivnosti stranaka, pa čak i

³⁵ VTSRH, Pž-168/95 od 21. 2. 1995. – Zbirka 3/23.

³⁶ V. na str. 5. i 6.

³⁷ O ugovornoj kompenzaciji v. Cigoj, *Teorija obligacij*, str. 436; Gorenc, *op. cit.* str. 461 i sl.; Petrović, *op. cit.* str. 1111; te Vizner, *op. cit.* str. 1239. i sl.

³⁸ V. Cigoj, *Teorija obligacij*, str. 436.

³⁹ O tom načinu prijeboja v. Gorenc, *op. cit.* str. 461., te Vizner, *op. cit.* str. 1240.

protiv njihove volje. Taj način prijeboja predviđen je u nekim pravima⁴⁰, ali ne i u hrvatskom.

Naše pravo poznaje i jedan oblik prijeboja koji doduše nema opisana svojstva zakonske kompenzacije, ali za koji ne vrijede ni odredbe ZOO o jednostranom prijeboju. Zakon o platnom prometu u zemlji ("Narodne novine" br. 27/93 i 97/00) u članku 19. stavak 2. propisuje naime da se namirivanje međusobnih obveza subjekata platnog prometa može obavljati i multilateralnom kompenzacijom, koju organizira i provodi ovlaštena organizacija⁴¹.

Njene su značajke slijedeće:

- u njoj sudjeluje više subjekata, tako da svaki od sudionika nije istodobno i vjerovnik i dužnik ostalih sudionika. Ne traži se, dakle, uzajamnost;

- sudionici multilateralne kompenzacije ne daju jedan drugome izjavu o prijeboju;

- multilateralnom kompenzacijom obveze sudionika prestaju tek kad za to ovlaštena organizacija obračuna tražbine koje su bile obuhvaćene prijebojem, a ne čim su se stekle pretpostavke za prijeboj u smislu odredbe članka 337. stavak 2. ZOO⁴².

4. Sudska kompenzacija

Sudskim se naziva⁴³ prijeboj do kojeg dolazi na temelju sudske odluke. U daljnjem izlaganju mi, međutim, nećemo razmatrati samo takvu kompenzaciju, već ćemo nastojati prikazati načine na koje se pitanje prijeboja najčešće pojavljuje u sudskim postupcima (parničnom, ovršnom i stečajnom) bez obzira na to da li odluku o njemu donosi sud.

a) Kompenzacija u parničnom postupku

Sud u parničnom postupku dolazi u priliku da rješava kako sporove u vezi s građanskopravnom kompenzacijom (compensatio civilis) tj. onom do koje je došlo u smislu odredaba čl. 336. do 343. ZOO, tako i sporove u kojima se od njega traži da u skladu s izvjesnim odredbama ZPP sam donese odluku o prijeboju (compensatio per iudicem), pa ćemo u nastavku izložiti glavne karakteristike svake od tih grupa sporova.

aa) Sporovi u vezi s građanskopravnom kompenzacijom

⁴⁰ Npr. u francuskom – v. čl. 1290. francuskog Građanskog zakonika.

⁴¹ Taj će se zakon međutim primjenjivati samo do 31. ožujka 2002., a od 01. travnja 2002. primjenjivat će se Zakon o platnom prometu u zemlji objavljen u "Narodnim novinama" br. 117/01 (članak 53. tog Zakona) koji više ne predviđa institut multilateralne kompenzacije.

⁴² PSH, Pž-756/93 od 14. 9. 1993. – Praxis 1/40; te VTSRH, Pž-2207/94 od 11. 4. 1995. i Pž-2906/94 od 26. 4. 1995. – Zbirka 3/24.

⁴³ V. npr. Gorenc, op. cit. str. 462.; Petrović, op. cit. str. 1111; te Vizner, op. cit. str. 1240. i sl.

Rekli smo već⁴⁴ da do građanskopravnog prijeboja dolazi na temelju izjave jedne stranke upućene drugoj, te da tada obveze prestaju neovisno o tome da li je druga stranka s time suglasna. Međutim, da bi na taj način došlo do utruća obveza, nije dakako dovoljna puka izjava jedne stranke, već je neophodno da su se ostvarile i ostale pretpostavke za kompenzaciju, a to je ponekad među strankama sporno. Strana kojoj je upućena izjava o prijeboju može npr. smatrati da potraživanje njenog protivnika koje je stavljeno u prijeboj nije dospjelo ili da čak ni ne postoji, pa joj u takvoj situaciji neće najčešće preostati drugo, nego da pokrene parnični postupak tražeći da se protivnoj strani naloži da ispunji svoju obvezu, za koju tužitelj drži da i dalje egzistira⁴⁵. U toj parnici će stranka koja je dala izjavu o prijeboju tvrditi u svojstvu tuženika da tužiteljevo potraživanje ne postoji, jer je prestalo prijebojem, te će tražiti da se stoga tužbeni zahtjev odbije. Sud će u izreci svoje presude odlučiti samo o tužiteljevom potraživanju, ali ne i o protupotraživanju tuženika koji i onako smatra da je i ono prestalo prijebojem, te u tom pogledu ni ne stavlja neki zahtjev. Ako nađe da je tuženikov prigovor prebijanja osnovan, sud će odbiti tužiteljev zahtjev, te će samo u tom pogledu njegova presuda postati pravomoćna. To pak znači da pravomoćnost takve presude nije zapreka tuženiku da u novoj parnici, sada u svojstvu tužitelja, zatraži da se njegovom protivniku naloži ispunjenje obveze za koju je u ranijoj parnici uspješno tvrdio da je prestala prijebojem. Njegov će se protivnik, međutim, u novoj parnici moći braniti, ali ne pozivanjem na pravomoćnost presude donesene u ranijoj parnici, već isticanjem prigovora prebijanja. Razlog zbog kojeg će tuženici tražiti odbijanje tužbenog zahtjeva, bit će, dakle, u obje parnice isti.

Stranka koja je dala izjavu o prijeboju može imati pravni interes da, ne čekajući da je njen protivnik tuži kondemnatornom tužbom, pravomoćno raščisti s njime pitanje da li su njihova međusobna potraživanja kompenzirana. U tu svrhu joj stoji na raspolaganju deklaratorna tužba iz člana 187. Zakona o parničnom postupku ("Narodne novine", br. 53/91, 91/92 i 112/99 – dalje: ZPP), kojom će tražiti utvrđenje da je njeno i tuženikovo potraživanje prestalo prijebojem. Udovolji li tužbenom zahtjevu, sud će presudom doduše utvrditi da su navedena potraživanja kompenzirana, ali time način njihova prestanka nije izgubio karakter građanskopravnog prijeboja⁴⁶.

bb) Sporovi u vezi sa sudskom kompenzacijom

Tuženik u parnici ponekad ne tvrdi da je tužiteljevo potraživanje koje je predmet spora već ranije prestalo građanskopravnom kompenzacijom, nego iznosi prigovor radi prebijanja ističući da želi da se tužiteljevo i njegovo kvantitativno određeno⁴⁷ potraživanje koja još uvijek postoje⁴⁸ kompenziraju. Takav prigovor tuženik, međutim, ne stavlja samo kad ne osporava tužiteljevo potraživanje, nego, što je češći slučaj, on se tim sredstvom služi i onda kad se iz nekih drugih razloga protivi tužbenom zahtjevu, te prebijanje predlaže samo uvjetno (eventualno), ako sud nađe da bi inače tužbeni zahtjev bio osnovan.

⁴⁴ V. na str. 6.

⁴⁵ O sporovima u vezi s građanskopravnom kompenzacijom v. поближе Juhart, Civilno procesno pravo FLR Jugoslavije, str. 295. i sl.; Testen, Pobot v pravdi, str. 14. i sl.; Triva – Belajec – Dika, Građansko parnično procesno pravo, str. 351. V. i Eraković, op. cit. str. 478. i sl., te tamo navedena sudska praksa.

⁴⁶ U tom smislu i Petrović, op. cit. str. 1113., te Testen, op. cit. str. 15.

⁴⁷ VSH, Rev-60/83 od 31. V 1983. – PSP 23-263.

⁴⁸ PSH, Pž-3314/90 od 14. I. 1992. – Praxis 1/46

Pravna priroda prigovora istaknutog radi prebijanja je sporna⁴⁹. Po civilističkoj teoriji okolnost da je izjava o prijeboju data pred sudom i da predstavlja procesnu radnju ne oduzima joj i njen materijalno-pravni karakter. I ta izjava izazvat će iste pravne učinke kao i ona koja je dana izvan suda. To naročito znači:

- da se smatra da je prijeboj nastao kad su se srele kompenzabilna tražbina i protutražbina;

- izjava o prijeboju je neopoziva;

- izjavom o prijeboju potraživanje i protupotraživanje utrnjuju i onda ako parnica ne završi meritornom odlukom nego npr. povlačenjem tužbe;

- ako nađe da postoji tuženikovo kompenzabilno protupotraživanje, sud neće o njemu odlučiti u izreci presude, već će njome jedino odbiti tužbeni zahtjev, a ako zaključi da takvog protupotraživanja nema, udovoljit će tužbenom zahtjevu. Civilistička teorija nema u nas mnogo pristaša⁵⁰.

Po procesualnoj teoriji izjava o prebijanju data u parnici je isključivo parnična radnja i neposredno ne proizvodi nikakvih materijalnopравnih učinaka. Ako se parnica ne okonča meritornom odlukom, prigovor radi prebijanja ostat će bez pravnih posljedica. Stranka može taj prigovor i opozvati, budući da je on isključivo parnična radnja. Prigovor radi prebijanja nema karakter izjave o građanskopravnoj kompenzaciji, pa i nakon što je on istaknut egzistiraju i dalje kako tužiteljevo potraživanje tako i tuženikovo protupotraživanje. Oni će prestati tek kad sud donese konstitutivnu presudu o njihovom prijeboju. Doktrina gotovo jednodušno prihvaća procesualnu teoriju⁵¹, a svoj stav temelji na odredbama ZPP koje reguliraju institut prigovora radi prebijanja. Prema tim odredbama izreka presude sadrži uz ostalo i odluku o postojanju ili nepostojanju potraživanja istaknutog radi prebijanja (član 338. stav 3. ZPP). Radi se, dakle, o tuženikovom procesno-pravnom zahtjevu⁵² o kome sud odlučuje jednako kao i o zahtjevu tužitelja. Ipak, svrha prigovora radi prebijanja je ograničena na to da spriječi tužiteljev uspjeh u parnici, što rađa određenim procesno-pravnim posljedicama. Ako je naime tuženikovo protupotraživanje veće od tužiteljevog potraživanja, o postojanju tog protupotraživanja koje je tuženik istakao prigovorom radi prebijanja, sud može odlučivati samo do iznosa tužiteljevog potraživanja⁵³, a nije ovlašten u takvom slučaju donijeti presudu kojom tužitelju nalaže izvršenje kakve činidbe⁵⁴. Okolnost da tuženik prigovorom radi prebijanja ostvaruje svoj samostalni procesno-pravni zahtjev došla je do izražaja i u odredbama

⁴⁹ O tome opširno Cigoj, Komentar, sr. 1104. i sl.; Eraković, op. cit. str. 479. i sl.; Juhart, op. cit. str. 296. i sl.; Testen, op. cit. str. 15. i sl.; Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 352. i sl., te Ude, Civilni pravni postupak in samoupravni sodni postupak, str. 191. i sl.

⁵⁰ Čini se, da se njoj priklanja Eraković (op. cit. str. 479. i sl.), koji u načelu prihvaća civilističku teoriju, ali ističe da do građanskopravne kompenzacije neće doći, ako se tuženik koristi prigovorom radi prebijanja samo uvjetno (eventualno), jer da tada uopće nema kompenzacione izjave.

⁵¹ Tako Gorenc, op. cit. str. 462.; Juhart, op. cit. str. 297. i sl.; Poznić, op. cit. str. 208; Testen, op. cit. str. 16. i sl.; Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 352. i sl., te Ude, op. cit. str. 192.

⁵² V. Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 352.

⁵³ Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 353., te VS, Gž-2908/77 od 9. II. 1978. – IN 757.

⁵⁴ Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 353., te Vizner, op. cit. str. 1243, kao i OS Zagreb, Gž-7305/83 od 14. II. 1984. – IN 556.

ZPP o pravomoćnosti koji u članu 333. stav 3. propisuje da, ako je u presudi odlučeno o potraživanju koje je tuženik istakao prigovorom radi prebijanja, odluka o postojanju ili nepostojanju toga potraživanja postaje pravomoćna⁵⁵. Isto tako, kao što tužitelj može preinačiti tužbu samo do zaključenja glavne rasprave (član 190. stav 1. ZPP), tako da se ni prigovor radi prebijanja ne može po prvi puta iznositi u žalbi (član 352. stav 2. ZPP) niti na raspravi pred drugostupanjskim sudom (član 363. stav 5. ZPP)⁵⁶. Konačno i sa stajališta pravila o litispendenciji se isticanje prigovora radi prebijanja i u literaturi⁵⁷ i u judikaturi⁵⁸ tretira jednako kao i isticanje tužbenog zahtjeva. Prema odredbi člana 194. stav 3. ZPP, dok parnica teče, ne može se u pogledu istog zahtjeva pokrenuti nova parnica među istim strankama, a ako takva parnica bude pokrenuta, sud će tužbu odbaciti. Jednako će sud postupiti i ako u parnici bude istaknut prigovor radi prebijanja u pogledu potraživanja o kojem među istim strankama već teče druga parnica.

Kad je u parnici istaknut prigovor radi prebijanja, izreka presude izgledat će ovako⁵⁹:

aaa) Kad sud zaključi da egzistira kako tužiteljevo tako i tuženikovo potraživanje:

- utvrdit će da postoji tužiteljevo potraživanje;

- utvrdit će da postoji tuženikovo potraživanje;

- donijet će konstitutivnu odluku o prijeboju tih dvaju potraživanja. Pri tome, ako je tužiteljevo potraživanje veće od tuženikovog, tuženiku će se naložiti da ispuni nekompenzirani dio tužiteljevog potraživanja, dok će se za njegov kompenzirani dio tužbeni zahtjev odbiti. Ako su oba potraživanja jednaka, sud će odbiti tužbeni zahtjev, jer je tužiteljevo potraživanje u potpunosti kompenzirano, a jednako će postupiti i kad je tuženikovo potraživanje veće od tužiteljevog, jer o dijelu tuženikovog potraživanja koji prelazi iznos tužiteljevog potraživanja sud u toj procesnoj situaciji nije ovlašten odlučivati.

U navedenom slučaju izreka presude sastojat će se, dakle, iz tri dijela.

S obzirom na opisani sadržaj izreke presude kad je stavljen prigovor radi prebijanja, postavilo se pitanje može li se takav prigovor istaknuti i onda kad se odnosi na potraživanje koje je već utvrđeno pravomoćnom sudskom presudom. Odgovor sudske prakse⁶⁰ je potvrđan, time da u takvom slučaju izreka presude ne sadrži onaj dio kojim se utvrđuje postojanje tuženikovog potraživanja (jer je ono već pravomoćno utvrđeno), dok ostali njeni dijelovi ostaju neizmijenjeni.

⁵⁵ V. Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 527.

⁵⁶ To, međutim, ne važi za prigovor da je došlo do granađanskopravnog prijeboja, jer njime tuženik ne traži od suda da izvrši kompenzaciju, već jedino iznosi tvrdnju da potraživanje koje je predmet tužbe više ne postoji. Tako i Eraković, op. cit. str. 483. i sl. te Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 352.

⁵⁷ V. Petrović, op. cit. str. 1114; te Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 354.

⁵⁸ OS Zagreb, Gž-2450/84 od 26. VI 1984., te praksa navedena kod Eraković, op. cit. str. 482.

⁵⁹ V. Eraković, op. cit. str. 481. te Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 353.

⁶⁰ VS, Rev 508/80 od 14. V. 1980. – PSP 17-143. te VS, Rev-2523/88 od 8. VI. 1989. – Izvorno.

bbb) Kad sud zaključi da postoji tužiteljevo ali ne i tuženikovo potraživanje, neće dakako donijeti odluku o prijeloju, već će:

- udovoljiti tužbenom zahtjevu;
- utvrditi da ne postoji tuženikovo potraživanje.

ccc) Kad sud zaključi da tužiteljevo potraživanje ne postoji, odbit će tužbeni zahtjev, a neće se upuštati u utvrđivanje tuženikovog potraživanja niti će odlučiti o njemu, jer do prijeloja i onako ne može doći.

Jedan od slučajeva u kojima tuženik u smislu odredbe člana 189. stav 1. ZPP može podnijeti protutužbu je kad se zahtjev protutužbe i tužbeni zahtjev mogu prebiti. To je ztv. kompenzabilna protutužba⁶¹. U teoriji je sporno da li sud, kad nađe da su osnovani kako zahtjev tužbe tako i onaj kompenzabilne protutužbe, treba utvrditi postojanje potraživanja i protupotraživanja, te ih konstitutivnom odlukom prebiti, ili pak treba donijeti dvije kondemnatorne odluke (jednu o tužbenom, a drugu o protutužbenom zahtjevu), što znači da tada ne bi ni došlo do prijeloja u parničnom postupku, već eventualno nakon njegovog okončanja (npr. u ovršnom postupku). Neki autori⁶² smatraju da povodom protutužbe sud nije ovlašten vršiti prijeloj, jer to od njega nitko nije ni tražio, budući da se kompenzabilnom protutužbom traži kondemnatorna zaštita. Zato bi sud prekoračio protutužbeni zahtjev kad bi izvršio prijeloj, jer on smije odlučivati samo u granicama zahtjeva koji su stavljeni u postupku (član 2. stav 1. ZPP). Kad bi prebio tužbeni i protutužbeni zahtjev, parnični bi sud preuzeo prerogative ovršnog suda, jer bi on time zapravo prije isteka paricijskog roka i prije pravomoćnosti presude proveo ovrhu i to po službenoj dužnosti. Drugi pak pisci drže⁶³ da pri odlučivanju povodom kompenzabilne protutužbe sud treba postupiti jednako kao i kad se radi o prigovoru radi prebijanja ako ocijeni da je i tužbeni i protutužbeni zahtjev osnovan. Prema tome, sud će u takvom slučaju konstitutivnom presudom izvršiti prijeloj, time da ako se pokaže da prijelojem nije prestalo u cijelosti postojati potraživanje istaknuto bilo u tužbi bilo u protutužbi, ostatak će se kondemnatornom presudom dosuditi stranci čije je potraživanje veće⁶⁴. U tom pravcu se opredijelila i većinska sudska praksa⁶⁵. Čini nam se da je ovo drugo stajalište prihvatljivije. Kojeg bi, naime, imalo smisla unositi u ZPP odredbe o kompenzabilnoj protutužbi, uključujući i one o atrakciji nadležnosti i sastavu suda (član 189. stav 2. i 3. ZPP), kad postupak u vezi s njom ne bi mogao završiti prijelojem. Kad tuženik podnese takvu protutužbu, on to čini upravo zato jer želi kompenzaciju svog i tužiteljevog potraživanja, a svoj zahtjev on zaogrće u kondemnatornu formu, zato, jer do prijeloja uopće i ne mora doći (ako tužitelj npr. povuče tužbu ili ako njegov zahtjev bude odbijen), pa će se tada protutužba tretirati kao i svaka druga kondemnatorna tužba⁶⁶. Uostalom, i kad tuženik istakne prigovor

⁶¹ O toj protutužbi v. npr. Eraković, op. cit. str. 482. i sl.; Juhart, op. cit. str. 300; Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 355. te Vizner, op. cit. str. 1241. i sl.

⁶² Tako Eraković, op. cit. str. 483; Juhart, op. cit. str. 300. i Testen, op. cit. str. 15.

⁶³ Tako Petrović, op. cit. str. 1113; te Vizner, op. cit. str. 1241. i sl.

⁶⁴ Kondemnatorna se presuda dakle može donijeti i u korist tuženika, što kod prigovora radi prebijanja nije slučaj. V. str. 10.

⁶⁵ Tako npr. VS, Gž-4582/72 od 10. VII. 1973. – Izvorno, te Rev-2116/88 od 22. VI. 1989. – Izvorno; VPS Hrvatske, Pž-1019/84 od 12. VII. 1984. Suprotno međutim, VPS Hrvatske, Pž-2577/88 od 18. X. 1988. – v. kod Eraković, op. cit. str. 483. O tome v. i Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 355.

⁶⁶ OS Gospić, Gž-294/86 od 23. VI. 1986. – PSP 32/142.

radi prebijanja, sud će uz ostalo utvrditi u izreci svoje presude i postojanje tužiteljevog potraživanja, iako tužitelj nije postupak pokrenuo deklaratornom već kondemnatornom tužbom.

I kad tuženik zatraži da se u parničnom postupku kompenzira tužiteljevo potraživanje s njegovim protupotraživanjem, sud može doći u priliku da eventualno donese djelomičnu presudu, pa se postavlja pitanje da li je on to ovlašten učiniti. Kad je kompenzacioni zahtjev postavljen u formi protutužbe, sud svakako može donijeti djelomičnu presudu, jer mu to dozvoljava izričita odredba člana 329. stav 2. ZPP koja propisuje da takvu presudu sud može donijeti i kad je podnesena protutužba, ako je za odluku sazio samo zahtjev tužbe ili zahtjev protutužbe. Sporno je, međutim, da li je pozicija suda jednaka i kad se tuženik nije poslužio protutužbom već je istakao prigovor radi prebijanja. Velika većina autora smatra⁶⁷ da u takvom slučaju nema mjesta donošenju djelomične presude opravdavajući taj svoj stav činjenicom da ZPP takvu mogućnost nije predvidio niti je regulirao situaciju koja bi nastala kada bi predmet spora ostao samo prigovor radi prebijanja koji nema oblik ni svojstvo tužbenog zahtjeva. Jednako je i stajalište sudske prakse⁶⁸. Izraženo je, međutim, i mišljenje⁶⁹ da bi se i kad je istaknut prigovor radi prebijanja mogla donijeti djelomična presuda o tužbenom zahtjevu, a nastavljanje postupka o prigovoru kompenzacije zavisilo bi od toga da li će tuženik tom prigovoru dati formu tužbe. Na taj način bi se otežala nesavjesnim tuženicima zloupotreba instituta prigovora radi prebijanja, jer bi se mogli spriječiti njihovi pokušaji da stavljanjem izmišljenih prigovora odugovlače postupak.

b) Kompenzacija u ovršnom postupku

Kad se govori o prijeboju u vezi s ovršnim postupkom, potrebno je razlikovati mogućnost isticanja prigovora radi prebijanja od mogućnosti građanskopravne kompenzacije. Prigovor radi prebijanja je ograničen na parnični postupak i to onaj njegov dio koji se odvija pred prvostupanjskim sudom. Taj se prigovor ne može u parničnom postupku po prvi puta iznijeti u žalbi (član 352. stav 2. ZPP), pa pogotovo ne dolazi u obzir njegovo stavljanje u ovršnom postupku⁷⁰.

Kako, međutim, stoje stvari s građanskopravnom kompenzacijom? Prema odredbi članka 46. stavak 2. točka 9. Ovršnog zakona ("Narodne novine" br. 57/96 i 29/99 – dalje: OZ) žalba protiv rješenja o ovrsi može se uz ostalo podnijeti i onda, ako je tražbina prestala na temelju činjenice koja je nastala u vrijeme kad je ovršenik nije više mogao uspješno istaknuti u postupku iz kojeg potječe odluka, odnosno ako je tražbina prestala na temelju činjenice koja je nastala nakon zaključenja sudske ili upravne nagodbe ili sastavljanja javnobilježničke isprave. Kao što je već rečeno⁷¹, do građanskopravne kompenzacije ne dolazi čim se je susrelo kompenzabilno potraživanje s isto takvim protupotraživanjem već je za njen nastanak potrebna izjava

⁶⁷ Tako Juhart, op. cit. str. 425; Petrović, op. cit. str. 1113. i sl.; Testen, op. cit. str. 22. i sl.; te Vizner, op. cit. str. 1241. i sl.

⁶⁸ V. rješidbe navedene kod Petrović, op. cit. str. 114. bilješka br. 12. te VPS Hrvatske, Pž-1369/82 od 10. VI 1982. – PSP 22/352. Suprotno međutim VS, Rev-2397/83 od 10. IV. 1984. – PSP 25/181.

⁶⁹ V. Triva – Belajec – Dika, op. cit. str. 487.

⁷⁰ Tako i Eraković, op. cit. str. 484. te OS Zagreb, Gž-6707/87 od 13. X. 1987. – PSP 39/130. te ŽS Šibenik, Gž-758/00 od 21. 11. 2000. – IO 1/2001 – 219.

⁷¹ V. na str. 6.

jedne stranke o prijeboju. U slučaju koji razmatramo ta stranka je ovršenik. Upravo ta kompenzaciona izjava je činjenica koja dovodi do prestanka vjerovnikovog potraživanja, pa ako je ta izjava dana nakon momenta koji je prema naprijed navedenoj odredbi članka 46. stavak 2. točka 9. OZ odlučan za ocjenu da li prestanak obveze predstavlja opravdan razlog za žalbu ovršenika protiv rješenja o ovrsi, tada će kompenzacija dovesti do prihvaćanja te žalbe i obustave ovrhe (članak 51. stavak 2. OZ)⁷².

c) Kompenzacija u stečajnom postupku

I u stečajnom postupku dopušten je prijeboj potraživanja vjerovnika s protupotraživanjem dužnika, no u tom pogledu postoje izvjesna posebna pravila koja ćemo u najkraćim crtama izložiti⁷³.

Osnovno je pravilo da, ako je stečajni vjerovnik u vrijeme otvaranja stečajnog postupka imao na temelju zakona ili ugovora pravo na prijeboj, otvaranje stečajnog postupka je bez utjecaja na to njegovo pravo (članak 103. Stečajnog zakona – “Narodne novine” br. 44/96, 29/99 i 129/2000 – dalje: SZ).

Ako su u vrijeme otvaranja stečajnog postupka tražbine ili jedna od tražbina koje se imaju prebiti, još pod odgovornim uvjetom ili još nisu dospjele ili tražbine još nisu upravljene na istovrsne činidbe, to u načelu nije zapreka prijeboju, ali će do njega doći tek kad za to budu ispunjeni potrebni uvjeti (članak 104. stavak 1. SZ). Tu je isključena primjena odredaba čl. 73. i 74. SZ po kojima nedospjele tražbine dospijevaju otvaranjem stečajnog postupka, a tražbine vezane uz raskidni uvjet se, sve dok uvjet ne nastupi, uzimaju u obzir kao bezuvjetne tražbine.

Kod prijeboja u stečajnom postupku nije uvijek neophodna ni istorodnost potraživanja, jer prijeboj nije isključen time što tražbine glase na različite valute ili obračunske jedinice, ako se te valute ili obračunske jedinice u mjestu isplate tražbine kojom se prijeboj vrši mogu slobodno zamijeniti. Preračunavanje se obavlja prema tečaju koji u mjestu plaćanja vrijedi u vrijeme primitka izjave o prijeboju (članak 104. stavak 2. SZ).

I kad su inače ispunjene pretpostavke za prijeboj u stečajnom postupku, on ipak nije dopušten u pet slučajeva pobliže navedenih u članku 105. SZ.

Zagreb, 05. siječnja 2002. godine

⁷² U tom smislu i Eraković, op. cit. str. 484. i sl. Tako i rješidbe: VS, GŽ-2554/78 od 19. XII. 1979. – PSP 16/227 te OS Zagreb, GŽ-6707/87 od 13. X. 1987. – PSP 39/130.

⁷³ Poblje o tome v. Eraković, Stečajni zakon, str. 83. i sl.

L I T E R A T U R A

Cigoj Stojan, Komentar obligacijskih razmerij, II knjiga, Ljubljana 1984. (citirano: Cigoj, Komentar).

Cigoj Stojan, Teorija obligacij, Ljubljana 1981.

Eraković Andrija, Kompenzacijska izjava i prigovor radi prebijanja, Privreda i pravo, br. 7-8/89, str. 475-986.

Eraković Andrija, Stečajni zakon, Zagreb 1997.

Gorenc Vilim, Zakon o obveznim odnosima s komentarom, Zagreb, 1998.

Juhart Jože, Civilno procesno pravo FLR Jugoslavije, Ljubljana 1961.

Petrović Dragoljub, Prestanak obaveza – prijeboj (kompenzacija), Naša zakonitost, br. 9-10/88, str. 1109/1119.

Testen Franc, Pobot v pravdi, Pravnik, br. 1-2/84, str. 11-25.

Triva Siniša – Belajec Velimir – Dika Mihajlo, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb 1986.

Ude Lojze, Civilni pravdni postopek in samoupravni sodni postopek, Ljubljana 1980.

Vizner Boris, Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, 2. knjiga, Zagreb 1978.

K R A T I C E

I	“Informator” – Zagreb
IN	Informacija broj 17/1988 Okružnog suda u Zagrebu
IO	Izbor odluka Vrhovnog suda Republike Hrvatske
OS	Okružni sud
OZ	Ovršni zakon
Praxis	Praxis iuridica mercatoria
PSP	Pregled sudske prakse, Prilog “Zakonitosti”
SZ	Stečajni zakon
VPS	Viši privredni sud
VS	Vrhovni sud Hrvatske i Vrhovni sud Republike Hrvatske
VTSRH	Visoki trgovački sud Republike Hrvatske
Zbirka	Zbirka rješidbi hrvatskih trgovačkih sudova
ZOO	Zakon o obveznim odnosima
ZPP	Zakon o parničnom postupku
ŽS	Županijski sud